

מבט על, גיליון 833, 29 ביוני 2016

המדינה האסלאמית' בחלוף שנתיים - האמנם היא קורסת?

יורם שוייצר

במלאת שנתיים להכרזה על הקמת 'המדינה האסלאמית' כבסיס לח'ליפות ולהכתרת אבו בכר אל בגדאדי כח'ליף, מתבקשת הערכה למצבו של המיזם הייחודי הזה. בניגוד לשנה הראשונה לפעילותה של 'המדינה האסלאמית', שבמהלכה נוצר לה דימוי של ישות מצליחה ומתפשטת, נראה כי בפועל היא מתרחקת מהגשמת החזון של הקמת הח'ליפות בלב הלבנט. כך, בחודשים האחרונים דווח על אודות כישלונותיה הצבאיים של 'המדינה האסלאמית' ברחבי המזרח התיכון: בעיראק היא איבדה את אחיזתה בעיר פלוג'ה ונערכות הכנות למערכה לשחרור העיר מוסול, המהווה את המאחז המרכזי של 'המדינה האסלאמית' בעיראק; גם בסוריה מאבדת 'המדינה האסלאמית' מאחזים; מצטברים דווחים אשר להכנות לכיבוש עיר המחוז א-רקא – בירת 'המדינה האסלאמית' באזור; בלוב מתחוללת לחימה עזה על שחרור העיר סרת, מעוזה החשוב של 'המדינה האסלאמית', בין כוחותיה לבין כוחות מקומיים – חלקם מטעם "ממשלת האחדות" (שאחדותה נתונה בסימן שאלה) וחלקם מזוהים עם אל-קאעדה – לאחר שכוחותיה סולקו ממאחזיה בדרנה ובבנגאזי. לאלה מצטרפות התבטאויותיהם של בכירים בממשל האמריקני המנהלים את המערכה נגד 'המדינה האסלאמית', שלפיהן עד כה היא איבדה כ-50 אחוזים מהשטחים שכבשה בעיראק, כ-20 אחוזים מהשטחים שכבשה בסוריה, וכן כ-50 אחוזים מהכנסותיה עקב הירידה החדה מתפוקתם של מאגרי הנפט שעליהם השתלטה. התפתחויות אלו מצביעות על כך שבגדאדי, שהימר לפני כשנתיים על כל הקופה כשהכריז על עצמו כח'ליף, ניצב כעת בפני מציאות קשה של אובדן אפשרי של מאחזיה המרכזיים של 'המדינה האסלאמית' לקואליציה רחבה של אויבים, החותרים להוכיח כי חישוביו היו מוטעים וכי המחיר שיגבה ממנו ומאנשיו יכאב לא פחות מהמחיר שגבתה מהם התנהלותה ההרסנית והרצחנית של 'המדינה האסלאמית'.

למרות הדיווחים האופטימיים הללו, מוקדם עדיין להניח כי אנו חוזים בקריסתה של 'המדינה האסלאמית' כישות מדינית בעלת שליטה על שטח טריטוריאלי נרחב. ראשית, קשה להעריך כמה זמן יימשכו המאמצים לשחרור הערים המרכזיות מידי 'המדינה האסלאמית' ובאיזה מחיר. שחרור העיר מוסול, למשל, עלול להיות קל במספר מכשולים, ביניהם הסכסוכים הפנימיים בקרב חוגי השלטון השיעי בעיראק; המורכבות הכרוכה בהפעלת הכוחות שיהיה עליהם להוביל את המערכה בעיר; החשש ממעשי נקמה וטבח מצד הכוחות העממיים השיעיים (חשד אל שעב) באוכלוסייה הסונית באזורים המשוחררים; והסתייגותה של ארצות הברית ממעורבות ישירה של איראן ושלוחיה במערכה זו. גם בסוריה ניכר קושי למצוא כוחות שיובילו את המערכה לשחרור א-רקא. הכוחות הכורדיים, המתגלים כאפקטיביים ביותר בלחימה ב'מדינה האסלאמית' בעיראק ובסוריה ומובילים את המערכה לשחרור העיר, לצד הכוחות הסוריים הדמוקרטיים, נרתעים בשלב זה מכניסה לעיר בשל החשש מהתנגדות ומחיכוכים בינם לבין האוכלוסייה הסונית המקומית. חשוב להדגיש כי לא רק במוסול אלא בכל אזורי הקרבות קיים חשש מבוסס מפני ההרג וההרס הרב הצפוי לתושבים מידי אנשי 'המדינה האסלאמית' הנוקטים מדיניות שיטתית של "אדמה חרוכה".

יתר על כן, גם אם יתברר כי השתלטותה המהירה, המטאורית כמעט של 'המדינה האסלאמית' בעבר על שטחים נרחבים נבלמה ומסתמן תהליך ברור של נסיגה, עדיין היעלמותה כשחקן משפיע ומחולל במזרח התיכון אינה צפויה בשנים הקרובות, זאת משום שבעת הנוכחית, תנאי היסוד במזרח התיכון הכאוטי לא השתנו והם אף אינם צפויים להשתנות בעתיד הנראה לעין. המזרח התיכון שלאחר "האביב הערבי" נותר אזור חסר יציבות. במקומות רבים במרחב נהרסה התשתית הכלכלית, ורבים מתושביהם של אזורי לחימה הפכו עקורים ופליטים שנפוצו למדינות שכנות.

רבים מהם אף הגרו אל מעבר לגבולות המזרח התיכון. במקומות רבים ברחבי האזור קיימת משילות חלקית בלבד, או שהם נעדרים לחלוטין משילות אפקטיבית או כזו שתוכל להוות משענת יציבה ולענות על צרכי האוכלוסיות המקומיות. במקומות אלה יכולה 'המדינה האסלאמית' למצוא שטחים חלופיים לשליטתה, במקום אלה שיאבדו.

בנוסף, האינטרסים הפרטיקולאריים, ולעיתים אף המנוגדים, שבין מעצמות האזוריות – טורקיה, ערב הסעודית ואיראן, וכן בין המעצמות הגלובליות – ארצות הברית ורוסיה, צפויים גם הם להקשות על תאום המערכה נגד 'המדינה האסלאמית' ולהאט את הפעילות המיועדת לפרקה. נדרשת השקעה כלכלית וצבאית מרובה, לצד נחישות מדינית ובעיקר רציפות בפעילות מתואמת, על מנת למנוע מכוחותיה של 'המדינה האסלאמית' לחזור ולתפוס שטחים לאחר שסולקו מהם.

יתר על כן, החשש הרב מפני היערכות 'המדינה האסלאמית' לביצוע מערכת טרור נרחבת בערים שונות ברחבי העולם ובפרט במערב אינו חסר בסיס. האמצעי העיקרי והמרכזי העומד לרשות 'המדינה האסלאמית' הוא מאגר לוחמיה הרחב, שמקורו בכמאה מדינות ברחבי העולם. במהלך השנתיים האחרונות הצליחה 'המדינה האסלאמית' לרתום לשורותיה בעלי ברית מקומיים בארצות שונות במגרב, במפרץ הפרסי, בדרום ובדרום מזרח אסיה ובאפריקה. גורמים אלה עלולים לפעול לקידום האג'נדה שלה – גם אם תספוג מהלומות צבאיות נוספות בלבנט. על פי ג'יימס קלאפר, ראש המודיעין הלאומי האמריקאי, לרשותה עומד מאגר של כשלושים אלף לוחמים, מתוכם 7,000 בקירוב הגיעו ממדינות מערב אירופה. מדובר בפעילים מיומנים ומנוסים, חדורים באידיאולוגיה הסלאפית-ג'האדיסטית, העלולים לבצע פיגועים רבי נפגעים בארצות המוצא שלהם על פי הנחיות של 'המדינה האסלאמית' או כתגובת נגד להתקפות עליה. בין אם יהיו אלה פיגועים ש'המדינה האסלאמית' יזמה ובין אם פיגועים שיבוצעו ביוזמה עצמית בידי תומכיה והמזדהים עמה, התרחשו תלבה הסתה של מיעוטים ומהגרים מוסלמים נגד המערב, ובמקביל תשסה נגדם גורמי ימין קיצוני, שיחתרו לנצל את ההזדמנות להחרף את החשדנות הקיימת בקרב ציבור רחב במערב כלפי מהגרים מהמזרח התיכון ומאפריקה ולתרגמה להישגים פוליטיים שישפיעו על המפה הפוליטית במדינות שונות, ובראשן מדינות אירופה. מדינות אלה ניצבות כיום בצומת דרכים עקב אתגרי ההגירה ההמונית מהמזרח התיכון ואפריקה וכן לנוכח ערעור המערכת הפנים-אירופית, בין השאר כתוצאה מפרישת בריטניה מהאיחוד האירופי.

אירועי השנתיים האחרונות הקשורים ב'המדינה האסלאמית', הן בלבנט והן באירופה, מלמדים כי נכזבה התקווה ששררה בקרב חברות הקואליציה הגלובלית שפעלה נגד גורמי הג'האד העולמי (אשר בעבר הונהגו בידי אל-קאעדה) לחיסול צבאי מהיר של התופעה. למרות הכישלונות הצבאיים של 'המדינה האסלאמית' והכרסום באזורי שליטתה, עדיין עומדים לרשותה ולרשות בעלי בריתה משאבים טריטוריאליים, כלכליים, והון אנושי נרחבים ביותר. נראה אם כן כי יכולתה להמשיך ולהוות גורם מרכזי ומשמעותי במערכת הבינלאומית ומוקד תשומת לב בשיח התקשורתי והפוליטי ברחבי העולם, לא פחתה. ידרשו עוד משאבים רבים, צבאיים, כלכליים, דיפלומטיים ומשפטיים כדי לבלום אותה ואת השפעותיה ההרסניות בזירה המזרח תיכונית והגלובלית. אם תרצנה המדינות הלוחמות נגד 'המדינה האסלאמית' להאיץ את תהליך קריסתה ולשקם את נזקיה יהיה עליהן להשעות את המחלוקות ביניהן, הנובעות מאינטרסים סותרים. אמנם קיים ספק רב אשר להיתכנות של דחיקת האינטרסים הפרטיקולריים למקום גבוה פחות על סדר היום כדי לקדם את טובת הכלל, אך ראוי שלקחיה של מתקפת ה-11 בספטמבר 2001 והמערכות הצבאיות שבאו בעקבותיה יעמדו לנגד עיני כל הנמנע משיתוף פעולה מלא בלחימה נגד אויבים מסוגה של 'המדינה האסלאמית', שמא ייאלץ לעשות כן מכורח המציאות הכואבת.